

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De invloed van keizer Wilhelm op het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog

Andriessen, Hand

Citation

Andriessen, H. (2005). De invloed van keizer Wilhelm op het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog. *Leidschrift : Duitsland En De Eerste Wereldoorlog*, 20(December), 39-56.
Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/73257>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/73257>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De invloed van keizer Wilhelm op het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog

Hans Andriessen

Er zijn vóór en na zijn overlijden tientallen boeken over de laatste Duitse keizer Wilhelm II geschreven en de meeste daarvan hebben een uiterst negatieve lading. In sommige geschriften schroomt men zelfs niet hem af te schilderen als de psychopaat die het Duitse rijk naar de ondergang heeft gevoerd. Ook heden ten dage komen we deze stelling nog regelmatig tegen. Tijdens een studiereis naar de slagvelden van Verdun in 2004, viel de opmerking dat Wilhelm de grootste misdadiger van de eeuw is geweest. Inderdaad, een waarlijk 'historische' observatie die 86 jaar eerder ook al eens is uitgesproken en wel tijdens het overleg te Versailles over de aan Duitsland te stellen vredesvoorwaarden. Toen werd klip en klaar vastgesteld dat de Duitse keizer een oorlogscrimineel was en schuldig aan het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Hij zou voor een internationaal tribunaal moeten verschijnen om daar voor zijn misdaden terecht te staan. In het conceptverdrag werd daartoe een tweetal artikelen opgenomen. In artikel 227 heette het dat de Duitse keizer schuldig was aan een 'supreme offence against international morality and the sanctity of treaties' en werd de Nederlandse regering, die de keizer als vluchteling tot haar grondgebied had toegelaten, gesommeerd hem aan de geallieerden over te dragen om te worden berecht. In artikel 231 werd de schuld aan de oorlog geheel en eenzijdig opgelegd aan Duitsland en werd dit land verantwoordelijk gesteld voor alle schade die tijdens de oorlog was aangericht. De Britse premier Lloyd George ging in 1919 de verkiezingen in onder de leus 'Hang the Kaiser' en werd prompt herkozen.

In de jaren daarna werd door sommige historici de vermeende schuld en criminaliteit van de keizer wel weer wat afgezwakt, maar nog in januari 2004 verklaarde de Wilhelm-biograaf en algemeen als Wilhelm-expert beschouwde historicus John Röhl in een interview in een special van het Duitse magazine *Der Spiegel* toch gedecideerd, dat Wilhelm dan persoonlijk misschien wel niet tot het plegen van moorden had bevolen, maar 'Verschwörung zu einem Angriffskrieg, das muss man ihm vorwerfen'. Hij vervolgde met te stellen: 'Ich glaube, seine Schuld ist sehr gross, viel grösser als gemeinhin unterstellt wird. Und wenn er vor Gericht gekommen wäre,

Leidschrift, jaargang 20, nummer 3, 2005

wäre er auch verurteilt worden'.¹ Omdat Röhl als een der belangrijkste 'Wilhelmkenners' van de huidige tijd wordt beschouwd en zijn mening representatief geacht kan worden voor die van andere historici, waaronder Fritz Fischer, Emanuel Geiss, Willibald Gutsche en Mark Hewitson, zullen wij enkele van zijn uitspraken met betrekking tot de vermeende verantwoordelijkheid van Wilhelm voor het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog wat nauwkeuriger onder de loep nemen.

Röhl voerde ter ondersteuning van zijn stelling dat de keizer betrokken was bij of zelfs de instigator is geweest van een samenzwering tot het ontketenen van een agressieve oorlog de volgende punten aan:

- 1) Op 3 juli 1914 schreef Wilhelm op de rand van een document: 'jetzt oder nie, mit den Serben muss aufgeräumt werden, und zwar bald'.
- 2) Toen de Oostenrijk-Hongaarse gezant in opdracht van keizer Franz Joseph op 5 juli in Potsdam verscheen om zich te verzekeren van Duitse rugdekking indien Oostenrijk-Hongarije Servië zou aanvallen, zou Wilhelm hebben geantwoord: 'auf mich können Sie sich verlassen'.
- 3) Diezelfde avond zou Wilhelm de kanselier en enkele hoge militairen hebben ontvangen om zich over de gereedheid van de Duitse strijdkrachten voor een oorlog met Frankrijk en Rusland te laten informeren. Tijdens deze bijeenkomst zou over de noodzaak van oorlog geen enkele discussie zijn geweest en Röhl ziet dat als bewijs dat alles al lang gepland zou zijn geweest.
- 4) Röhl noemt vervolgens het feit dat de keizer onmiddellijk daarop toch zijn jaarlijkse Noordzeereis aanvangt een 'afleidingsmanoeuvre' op verzoek van de rijkskanselier omdat anders 'ganz Europa merken würde dass sich hier etwas anbahnt'.²

John Röhl (1938)

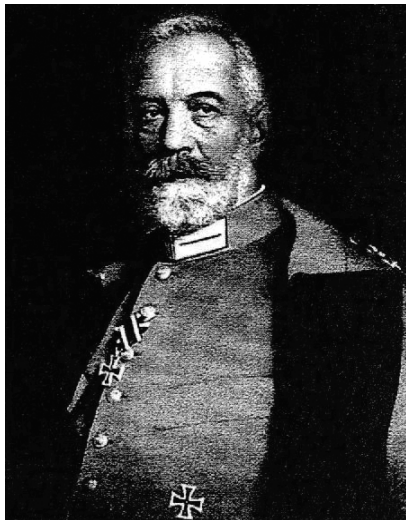
---

¹ J. Röhl, 'Seine Schuld ist sehr gross', *Spiegel* (januari 2004) 22-25.

² Ibidem.

Als we deze stellingen aan de hand van de feiten controleren, blijft er van Röhl's bewijsvoering niet veel over en blijkt zijn these flinterdun te zijn.

Ad 1: Röhl haalt de notitie van Wilhelm op genoemd document volstrekt uit zijn context. Inderdaad schreef Wilhelm in de kantlijn van het document dat er snel moest worden gehandeld, omdat de wereld nu, nog onder de indruk van de moord op de aartshertog, achter Oostenrijk zou staan. De Serven waren altijd al de onruststokers op de Balkan geweest. Reeds in 1909 werd Servië door de grootmachten gedwongen om in te binden en zich jegens Oostenrijk-Hongarije fatsoenlijker te gedragen. Dat had niet geholpen. Na de moord op de Oostenrijk-Hongaarse troonopvolger was de maat dan ook vol. De keizer hoopte nu dat Oostenrijk door snel te handelen een oorlog tussen de grootmachten kon voorkomen, zodat het conflict met Servië een lokaal karakter zou behouden. Inderdaad is het zeer aannemelijk dat de wereldopinie een snelle Oostenrijkse actie na de moord op de troonopvolger gerechtvaardigd zou hebben gevonden en dat daardoor het stelsel van bondgenootschappen en de mondelinge afspraken niet in werking zou zijn getreden. Oostenrijk-

Theobald von Bethmann Hollweg (1856-1921)

Hongarije was echter nog niet gereed en had veel tijd nodig om tot een definitief besluit te komen. Hierdoor kon Europa van de schok bekomen en langzaam maar zeker namen de oude anti-Oostenrijk posities weer in, waardoor het voordeel van een mogelijke snelle actie verloren ging. De opmerking van Wilhelm terzake komt daarmee in een geheel ander licht te staan.

Ad 2: Wilhelm steunde het verzoek van de Oostenrijk-Hongaarse keizer Franz Joseph inderdaad. Hij zag geen mogelijkheden meer om Duitslands enige bond-

genoot in de kou te laten staan. Röhl suggereert dat Wilhelm de beslissing om Oostenrijk te steunen geheel op eigen houtje nam. Dat is onjuist.

Wilhelm nam helemaal geen beslissing maar verwees de Oostenrijk-Hongaarse af-gevaardigde nadrukkelijk naar zijn kanselier, zeggende dat een positief antwoord op het verzoek tot steun afhankelijk was van diens goedkeuring. Theobald von Bethmann Hollweg gaf die goedkeuring de volgende dag schriftelijk waarna de Duitse steun definitief was geworden.³ De 'blanco cheque' van Wilhelm was dus in werkelijkheid een blanco cheque van de rijkskanselier, die daarop door Wilhelm werd aanvaard en goedgekeurd. Hij voldeed daarmee overigens aan zijn grondwettelijke plichten. De politiek had het laatste woord, en niet de keizer. Overigens is het een historische onjuistheid om de schuldvraag van de oorlog uitsluitend en alleen te verbinden aan de zogeheten 'blanco cheque'. Er was natuurlijk nogal wat vooraf gegaan aan het verzoek van de Oostenrijk-Hongaarse keizer en dit mag dan ook niet los worden gezien van de internationale politieke ontwikkelingen van vóór 1914. Er waren overigens meer blanco cheques, zoals die van Rusland aan Servië en die van Frankrijk aan Rusland. Daarenboven is ook de rol die deze landen, samen met Groot-Britannië, hebben gespeeld van uitermate groot belang. De ruimte ontbreekt mij hier om daarop nader in te gaan; voor een duidelijk beeld daarvan verwijs ik naar mijn boek *De andere waarheid*.⁴

Ad 3: Uiteraard lichtte Wilhelm II de rijkskanselier in over zijn gesprek met de Oostenrijkse gezant.⁵ De keizer vertelde hem dat hij geen illusies had over de precaire situatie waarin Oostenrijk-Hongarije zich bevond als gevolg van de Servische propaganda en terreuracties. Hij was echter van mening dat het niet de zaak van Duitsland was om haar bondgenoot te adviseren wat te doen na de moord te Sarajevo. Dat was een beslissing die alleen Oostenrijk-Hongarije aanging.

We must refrain from direct suggestions and advice all the more because we must use all means to prevent the Austro-Serbian conflict from widening into an international conflict. Emperor Francis Joseph must know that even in a critical hour we should not

---

³ S.B.Fay, *The Origins of the World War 2* (New York 1932) 167-177.

⁴ J.H.J. Andriessen, *De andere waarheid. Een nieuwe visie op het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog* (Amsterdam 1998).

⁵ L. Albertini, *The Origins of the War of 1914 deel 2: the crisis of July 1914: from the Sarajevo outrage to the Austro-Hungarian general mobilization* (Londen e.a. 1952) 140-143.

forsake Austria-Hungary. Our own vital interest requires the preservation of Austria.⁶

Geen sprake dus van oorlogszuchtige taal, eerder van een realistische analyse van de situatie en duidelijk van de wens een eventueel conflict gelokaliseerd te houden.

Diezelfde dag sprak de keizer inderdaad ook met enkele hoge militairen, waaronder generaal von Plessen, zijn adjudant generaal von Lyncker, chef van het militaire kabinet, en generaal von Falkenhayn, minister van Oorlog. Ook de rijkskanselier en de minister van Buitenlandse Zaken waren aanwezig. De keizer las hun daarbij de brief voor van keizer Franz Joseph en van de Oostenrijk-Hongaarse minister van Buitenlandse Zaken, Berchtold. Hieruit werd duidelijk dat Oostenrijk Servië de oorlog wilde verklaren, maar eerst de zekerheid wilde hebben dat Duitsland hen zou steunen. Tijdens de daarop volgende discussie bleek dat het algemene standpunt was dat hoe eerder Oostenrijk tegen Servië zou handelen hoe beter dat zou zijn. Men was er van overtuigd dat Rusland, hoewel vriend van Servië, net als in 1909 ook nu weer niet tussenbeide zou komen.⁷ De bewering van Röhl dat er geen enkele discussie was en dat daaruit zou blijken dat alles reeds lang van te voren gepland zou zijn komt niet overeen met de verslagen die van deze bespreking zijn gemaakt en mist dan ook elke grond.

Ad 4: De volgende ochtend sprak de keizer nog met admiraal Capelle, plaatsvervangend minister van Marine tijdens de afwezigheid van admiraal Tirpitz en met generaal Bertrab van de generale staf, die Helmuth von Moltke verving die een kuur volgde in Karlsbad. De keizer vertelde admiraal Capelle dat hij geen belangrijke militaire complicaties verwachtte en dat hij er van overtuigd was dat de Tsaar zich niet zou willen mengen in deze 'koningsmoord'. Frankrijk en Rusland waren zijns inziens ook niet gereed voor oorlog. Hij vertelde voorts dat de Nordlandcruise gewoon door ging. Nu thuis blijven zou alleen maar onnodige onrust veroorzaken. Op de vraag van generaal Bertrab of de keizer het noodzakelijk achtte generaal von Moltke van verlof terug te roepen antwoordde de keizer ontkennend.

---

⁶ Albertini, *Origins of the war 2*, 140. Citaten zijn overgenomen zoals gevonden op de aangeduide en gemakkelijk toegankelijke vindplaatsen. Dit betekent dat Engelse vertalingen van oorspronkelijk Duitse teksten in het Engels overgenomen zijn. Verdere vervorming door de Engelse tekst te vertalen is zo vermeden.

⁷ Albertini, *Origins of the War 2*, 142.

Bertrab schreef na deze bijeenkomst aan Von Moltke: 'His Majesty regards the affair as in the first instance a purely Balkan concern and signifies this conception by departing on his northern cruise according to plan'.⁸

Dit alles maakt het moeilijk om Röhl te volgen als hij stelt dat hier sprake was van een samenzwering waarbij de keizer, de rijkskanselier en hoge militairen allang wisten dat de oorlog zou uitbreken, daarop anticeperden en dat het vertrek van de keizer op zijn jaarlijkse cruise slechts een afleidingsmanoeuvre zou zijn geweest.

Wilhelm oorlogszuchtig?

Karl Kautsky, die na de oorlog van de Weimar regering opdracht kreeg de daden van de Duitse regering en de keizer te analyseren en te

Wilhelm II (1859-1941)

documenteren, maakte met deze bewering overigens korte metten. Hij toonde aan dat het enige doel van de keizer is geweest het leger en de marinestaf te informeren over de ontwikkelingen. Hij wilde er zeker van zijn dat de strijdkrachten gereed zouden zijn voor elke eventualiteit. Kautsky stelde vast dat de keizer daarbij als zijn mening te kennen gaf dat Rusland en Frankrijk niet zouden interveniëren ten gunste van Servië.⁹ Albertini wijst daarbij ten overvloede ook nog op het bestaan van een brief van Falkenhayn aan Von Moltke. Daarin schreef de minister van Oorlog hem, dat zowel de keizer als de rijkskanselier geloofden dat er geen oorlog zou komen en hij, Von Moltke,

dus niet voortijdig van verlof behoefde terug te keren en zijn kuur rustig kon voorzetten. Wilhelm verwachtte geen oorlog en zeker geen wereldbrand.

---

⁸ Albertini, *Origins of the War* 2, 142.

⁹ Ibidem, 143; K. Kautsky, *Deutsche Dokumente zum Kriegsaufbau: vollständige Sammlung der von Karl Kautsky zusammengestellten amtlichen Aktenstücke mit einigen Ergänzungen* (Berlijn 1919).

Er zijn bovendien genoeg aanwijzingen die getuigen van het feit dat de keizer niet alleen toen maar ook al veel eerder niet oorlogszuchtig was, maar zijn invloed juist bij voortdurend heeft aangewend om de vrede te handhaven. Dat werd al duidelijk in 1905, na de Russisch-Japanse oorlog, toen de Duitse chef van de Generale Staf, Alfred von Schlieffen, er bij de keizer op aandrong een preventieve oorlog met Frankrijk te starten ‘nu haar bondgenoot Rusland nog te verzwakt was om haar te steunen’. Wilhelm weigerde dit echter verontwaardigd en schreef aan de rijkskanselier dat ‘een oorlog, zoals de radicalen wensen, uitgesloten is’.¹⁰

Dat bleek ook tijdens de twee Marokkocrises (1905 en 1911). Wilhelm maakte het toen publiekelijk zeer duidelijk dat hij over deze kwesties absoluut geen oorlog wenste. De historicus Mark Hewitson beschuldigde Wilhelm er in zijn *Germany and the Causes of the First World War* van zich veel te agressief te hebben gedragen en zijn zenuwen niet in bedwang te hebben gehouden tijdens de Eerste Marokkocrisis in 1905.¹¹ Die beschuldiging komt echter niet overeen met de feiten. Wilhelm verzette zich in eerste instantie tegen het verzoek van zijn kanselier Bernhard von Bülow in maart 1905 om in Tanger aan land te gaan als demonstratie van Duitslands ongenoegen met de Franse expansieplannen aldaar. Hij stuurde Von Bülow een telegram waarin hij zo’n bezoek sterk ontraadde, omdat hij de situatie in Marokko veel te explosief achtte.¹² Hij liet ook duidelijk merken dat hij het niet eens was met de Marokkopolitiek van zijn kanselier en nam het Von Bülow dan ook zeer kwalijk dat de conferentie te Algeciras, die op de crisis volgde, voor Duitsland zo teleurstellend was verlopen. Toen Von Bülow opmerkte dat de Franse toenaderingspogingen na de val van Delcassé nimmer serieus waren geweest, reageerde Wilhelm bitter: ‘Nein, aber das Angebot war doch schon sehr günstig und wenn ich was davon erfahren hätte, so wäre ich umgebend darauf eingegangen und die ganze dämliche Algeciras Konferenz wäre nicht gewesen’.¹³

Ook tijdens de tweede Marokkocrisis bleek dat Wilhelm niet uit was op oorlog. Hij verzette zich tegen het sturen van een Duits oorlogsschip naar Agadir en ging pas akkoord toen zijn minister van Buitenlandse Zaken dreigde zijn ontslag te zullen nemen. Ook hier bleek Wilhelm gelijk te

---

¹⁰ N. Rich en M.H. Fisher eds, *The Holstein Papers* deel 4 (Cambridge 1963) 148.

¹¹ M. Hewitson, *Germany and the Causes of the First World War* (Oxford e.a. 2004) 46.

¹² Andriessen, *De andere waarheid*, 240.

¹³ Ibidem, 243; J. Lepsius, A. Memndelsohn Bartholdy en F. Thimme eds, *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871-1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, deel 24 (Berlijn 1922-1927) 82.

hebben, want de komst van de Panther leidde tot grote opwinding bij zowel Frankrijk als Engeland. De keizer gaf zijn minister nu opdracht de kwestie niet op de spits te drijven en maakte duidelijk dat een en ander in geen geval aanleiding tot een oorlog mocht zijn.¹⁴

Maar reeds eerder volgde Wilhelm in tegenstelling tot wat vaak wordt beweerd – en tegen de wensen van het Duitse volk – een neutrale koers, zoals bij het uitbreken van de Boerenoorlog. Het Duitse volk was zeer verontwaardigd over de Britse acties in Zuid Afrika. Toen Rusland voorstelde om samen met Frankrijk een coalitie te vormen tegen de Britse oorlog in Afrika, weigerde Wilhelm met beslistheid.¹⁵ Ook nu toonde hij zich weer gematigd en bleek hij niet bereid tot het aangaan van avonturen. Die gematigdheid bleek ook uit zijn reactie toen hij in 1914, nadat Servië zijns inziens aan de voornaamste eisen van het Oostenrijk-Hongaarse ultimatum had voldaan. Hij schreef ‘dat nu elke reden tot het voeren van een oorlog kwam te vervallen’.¹⁶ Hij adviseerde de Oostenrijk-Hongaarse regering dan ook Belgrado slechts te bezetten totdat Servië aan al haar verplichtingen zou hebben voldaan. Albertini schreef daarover: ‘This idea was quite ingenious. Wilhelm was after all, more quickwitted, intelligent and perspicacious than his Ministers and put forward an expedient which held the balance between the two sides.’¹⁷ Deze gematigde opstelling en vredelievende houding leverden hem in eigen land veel kritiek op, met name bij de militairen. De opmerking die Waldersee, generaal majoor van het oppercommando, op 3 juli 1914 maakte tegen de militaire attaché Van Saxon, sprak wat dat betreft boekdelen. De generaal merkte op dat hij verwachtte, dat de oorlog elk moment kon uitbreken en dat het oppercommando daar niet tegen was, maar dat de keizer zich uitgesproken had voor handhaving van de vrede. Het was zoals de historicus Berghahn in zijn boek *Germany and the approach of war in 1914* schreef: ‘we have seen repeatedly that in earlier years, Wilhelm had been a counterweight against the militarism of the German General Staff’.¹⁸ De bewering van bijvoorbeeld de historicus Mark Hewitson dat Wilhelm ‘virtually every

---

¹⁴ Andriessen, *De andere waarheid*, 246. Brief van Bethmann Hollweg aan Wilhelm II 15-07-1911.

¹⁵ C.M. Clark, *Kaiser Wilhelm II* (Harlow e.a. 2000) 129.

¹⁶ Albertini, *Origins of the War* 2, 467.

¹⁷ Ibidem, 469.

¹⁸ V.R. Berghahn, *Germany and the approach of War in 1914* (Houndmills e.a. 1973) 202.

junction in the years before 1914 had acted as though he was in charge, issuing commands and calling for war', staat hier lijnrecht tegenover.

Woorden en daden

Een andere historicus die Wilhelm als oorlogshitser profileerde was de Oostduitse Willibald Gutsche. In zijn *Wilhelm II, Der letzte Kaiser des deutschen Reiches* noemde hij een aantal voorbeelden waaruit moest blijken dat de keizer zich sterk maakte voor een preventieve oorlog en daar ook op aanstuurde.¹⁹ Zo refereerde hij aan het commentaar van Wilhelm in december 1913 op berichten over de Russische agitatie bij de benoeming van de Duitse generaal Liman von Sanders tot commandant van het Turkse vijfde Legerkorps in Constantinopel. Wilhelm merkte naar aanleiding van de Russische protesten op zijn gebruikelijke bombastische manier op dat in deze kwestie de Duitse reputatie in de wereld op het spel stond en dat Duitsland geen duimbreed moest toegeven aan deze Russische druk.

Dat de keizer enkele dagen later een geheel ander geluid liet horen, namelijk dat Rusland zich niet zo druk moest maken en dat hij er op zou toezien dat de kwestie in de minne geschikt zou worden, vermeldt Gutsche helaas niet.²⁰ Inderdaad beteugelde Duitsland de crisis. Dit voorbeeld schetst de grondtoon van het boek.. De vaak inderdaad onzorgvuldige en emotionele uitingen van de keizer worden steeds voluit geciteerd, de latere positieve handelingen zorgvuldig genegeerd. Toen op 16 maart 1914 de Oostenrijk-Hongaarse opperbevelhebber Conrad in een gesprek met de Duitse ambassadeur de mogelijkheid van oorlog met Rusland opperde, reageerde de ambassadeur daarop met de woorden dat 'daar twee belangrijke personages tegen zijn, uw aartshertog Franz Ferdinand en mijn keizer'.²¹ Dat wijst wederom niet in de richting van een oorlogszieke en naar bloed dorstende Duitse keizer.

Er is altijd veel aandacht besteed aan de redevoeringen, brieven en interviews van de keizer die inderdaad vaak zeer ongunstig en agressief overkwamen en veelal de indruk wekten dat hij een agressieve buitenlandse politiek voorstond. Daarbij noemt men dan immer de zogeheten Hunnenrede, welke hij uitsprak bij het vertrek van Duitse troepen naar

---

¹⁹ W. Gutsche, *Wilhelm II, Der letzte Kaiser des deutschen Reiches* (Berlijn 1991) 151.

²⁰ Lepsius e.a., *Grosse Politik* deel 38, 256.

²¹ I. Geiss, *July 1914: the outbreak of the First World War, selected documents* (Londen 1967) 40.

China, het beruchte Krugertelegram na de Jamesonraid en het Daily Telegraph-interview. Aan de positieve of vredelievende uitingen van de keizer wordt in de moderne literatuur over de keizer praktisch geen aandacht besteed, terwijl dit hem zeker voor een belangrijk deel van zijn slechte imago zou kunnen ontlasten.

Interessant in dit verband is het feit dat men vóór het uitbreken van de oorlog in het algemeen vaak toch heel anders over de keizer en zijn vredeswil oordeelde en men zich veel positiever over hem uitliet. Een kleine bloemlezing van vooroorlogse uitspraken moge daarvan getuigenis afleggen. De bekende journalist William T. Stead, oprichter van het prestigieuze Britse maandblad *Review of Reviews* (hij verdronk bij de ramp met de Titanic in 1912) schreef in 1897 in een van zijn artikelen handelend over een Europese Federatie dat

a Federation of this kind requires a leader, if not a ruler. That leadership might well be entrusted to the German Emperor, with England on his right and Russia on his left.²²

Bertha von Suttner (1843-1914), vooraanstaand pacifiste en de eerste vrouw die de Nobelprijs voor de vrede ontving in 1905, zag de Duitse keizer als zeer vredelievend. Zij drong er op aan dat hij een conferentie zou beleggen van leidende staatslieden. Die conferentie zou een federatie van vredelievende landen in het leven moeten roepen die onder andere het recht op veroveringen en de invasie van andere landen zou moeten verbieden. Ze schreef:

If only an energetic ruler like Germany's Sovereign would make a sign, the time would now be ripe for that which Henry IV already planned, Napoleon once formulated as a project and Nicholas II of Russia, by his manifesto of 1898, tried to pave the way for.²³

In 1907 kwam Andrew Carnegie (1835-1919), beroemd filantroop, daarop terug en refereerde aan de keizer als 'de mogelijke redder van de geciviliseerde wereld'. In een speech welke Carnegie hield in New York tijdens het wereldvredescongres van 1907 verklaarde hij dat de gedachte aan

---

²² A.H. Fried, *The German Emperor and the Peace of the World* (second edition, Londen 1912) 28-29.

²³ Fried, *German emperor*, 29.

een wereldvredebond niet langer een droom behoefde te zijn. Wat daarvoor nodig was, zo verklaarde hij, was een ‘sterke’ man. President Roosevelt zou daarvoor, gezien zijn karakter en verleden, mogelijk een geschikte kandidaat zijn:

...at the present moment however, the power to end war does not appear to be in his hands, but in those of the German Emperor. An appeal from him to form a Federation for that purpose, would induce more than six nations to join gladly. And as happened with the league in China, so would it be more than just that in this great League a German general should be the leader.

Carnegie ging verder, zeggende:

Much has been written, much has been said about the German Emperor. It has been stated (I consider unjustly) that he threatened the world's peace. But remember, that he has now been nearly twenty years upon the throne without being responsible for bloodshed... Do not let us turn our eyes away from this man of destiny, and let us hope that his true mission will be revealed to him. No man has yet received a mission so lofty. If his true vocation were revealed to him, I, for my part believe that he would live up to it.²⁴

De Amerikaanse gedelegeerde Bartholdt naar de vredesconferentie van 1908, welke te Berlijn werd gehouden, was het hier mee eens en riep Wilhelm op om Groot Brittannië, Frankrijk en de Verenigde Staten te verzoeken om samen te werken om de wereldvrede te garanderen.²⁵ Enkele jaren voor het uitbreken van de oorlog schreef adjudant Muller, de man die zijn keizer overigens in zijn dagboek bijna dagelijks negatief beschreef: ‘Er war eben durchaus nicht der fanatische Militarist, zu welchem ihn jetzt seine Feinde stempeln wollen.’²⁶

---

²⁴ Fried, *German emperor*, 31.

²⁵ *Ibidem*, 33-34.

²⁶ W. Gorlitz ed., *Regierte der Kaiser?* (Berlijn 1965) 47.

Positieve geluiden: eigentijdse politici en enkele historici

Vandaag de dag zijn er zeker ook historici die artikel 227 en 231 van het verdrag van Versailles niet als juist accepteren. Helaas echter zijn ze tot nu toe nog niet bereid geweest daar dan ook de consequenties aan te verbinden. Als Duitsland dan niet schuldig – of niet de enige schuldige – aan de oorlog is geweest, wie was of waren dat dan wel – of wie was of waren dat dan ook – en waarom heeft men dan de rol van die ‘andere’ – of mede – schuldigen niet nog eens aan een indringend onderzoek blootgesteld? Evenzo is het met de bewering dat Wilhelm een oorlogshitser is geweest en persoonlijk verantwoordelijk moet worden gesteld voor de vreselijke oorlog van 1914-1918. Ook hier vinden we tegenwoordig historici die vinden dat Wilhelm die kwalificatie niet verdiende. Maar hoe komt het dan dat we deze bewering toch nog steeds terug vinden in veel recente literatuur? Erkend moet natuurlijk worden dat het ook Wilhelm zelf is geweest die vaak mede debet was aan het feit dat hij zo’n slechte pers heeft gekregen, maar dat betekent nog niet dat de beschuldigingen terzake ook

Bernhard von Bülow (1849-1929)

juist zijn. Veel van de bewijsvoering die wordt aangevoerd blijkt na grondige studie niet op feiten te zijn gebaseerd en veeleer wordt het duidelijk dat Wilhelm meer gedaan heeft om de wereldvrede te bewaren dan veel van zijn vijanden wel wilden toegeven. Ook hier heeft de mythevorming toegeslagen en een onjuist beeld geschapen van de man die toch ooit ‘vredeskeizer’ werd genoemd.

Toch waren er na de oorlog niet alleen historici maar ook wel politici die vraagtekens hebben gezet bij de beweerdde schuld van Wilhelm. Soms kwamen die twijfels uit wel zeer onverwachte hoek. Von Bülow, de Duitse rijkskanselier, de man die Wilhelm zo haatte dat hij zijn memoires voor een groot deel gebruikte om Wilhelm op alle mogelijke manieren zwart te maken en hem de schuld te geven van alles wat er in Duitsland zoal is misgegaan, moest in zijn na de oorlog gepubliceerde memoires toch erkennen dat

Kaiser Wilhelm II in keiner weise kriegslustig war. Er war kriegsscheu. Seine kriegerisch anmutenden Marginalien beweisen nichts.... Niemand hat wohl öfter und intimer als ich Gelegenheit gehabt, mit Wilhelm II das Problem des Krieges zu erörtern, zum Teil in Situationen die, wie in der Marokko Frage und während der bosnischen Krisis, dieses Problem aktuell erscheinen lieszen. Ich darf daher Glauben für meine Behauptung in Anspruch nehmen, dasz Wilhelm II niemals denn Krieg gewohlt hat, schon weil er fühlte dasz seine Nerven ernsten wirklich kritischen Situationen nicht gewachsen waren. Sobald die Gefahr eines groszen Krieges greifbar vor ihn trat, fühlte er dasz er trotz dem Marschallstab der er in der Hand zu tragen liebte, trotz alle Schnüre und Orden mit denen er sich gern sierte, trotzder Scheinsiege die er auf dem Manöverfeld und beim Kriegspiel, dank der Konnivenz der Schiedsrichter erfochten hatte, ganz auszerstande war auf dem Schlachtfelde zu führen.

Von Bülow vervolgde dan:

Kein deutscher und erst recht kein englischer oder französischer Pazifist war von so ehrlicher und tiefer Friedensliebe erfüllt wie Kaiser Wilhelm. Sein und unser Unglück war nur, dasz seine Worte und seine Gesten dieser inneren Stimmung nicht entsprachen. Wenn er in Worten renomierete oder gar drohte, so war es übrigens nicht selten um seine inneren ängstliche Gemütsstimmung zu betäuben.²⁷

Von Bülow wees er ook nog op dat direct na de moord op de Oostenrijk-Hongaarse aartshertog Franz Ferdinand, generaal Falkenhayn, de minister van Oorlog, de keizer had benaderd met de vraag of hij militaire voorbereidingen moest treffen. 'Der Kaiser lehnte solche Vorbereitungen ausdrücklich ab und wünschte dem Kriegsminister einen vergnügten Sommer'.²⁸ Voorts noemt Von Bülow nog een belangrijk – en door veel historici verontachtzaamd – bewijs, dat de keizer niet ten koste van alles oorlog wenste en op het allerlaatste moment nog hoopte dat oorlog met Frankrijk voorkomen kon worden. Hij refereerde daarbij aan het moment dat het bericht uit Groot Britannië kwam dat dit land zich neutraal zou

---

²⁷ B. von Bülow, *Denkwürdigkeiten* deel 3: *Weltkrieg und zusammenbruch* (Berlijn 1931) 152; idem deel 1: *Von Staatssekretariat bis zur Marokko-krise*, 445. Voor de houding van von Bülow ten opzichte van Wilhelm II: C. Smit, *Von Bülow* (Den Haag 1964) 142.

²⁸ Von Bülow, *Denkwürdigkeiten* 3, 157.

houden indien Duitsland Frankrijk niet zou binnenvallen. Von Bülow schreef:

Diese Meldung war von Kaiser Wilhelm wie von Kanzler Bethmann nicht nur mit einem tiefen Seufzer der Erleichterung, sonder mit fast jubelnder Freude aufgenommen worden, die ebenso für beider Friedensliebe wie für ihre politische Ahnungslosigkeit sprach. Der Kaiser liesz sogleich den Chef des Generalstabs kommen und befahl ihm, den Aufmarsch gegen Frankreich zu stoppen.²⁹

Zoals bekend, bleek het bericht van Englands neutraliteitsaanbod onjuist te zijn en werd het bevel door Wilhelm ingetrokken. Toch zegt Von Bülow elders in zijn *Denkwürdigkeiten* nogmaals dat

Auf Ehre und Gewissen kan ich versichern dasz Kaiser Wilhelm II nie, in keiner Stunde meiner Ministerzeit, an eine Angriffskrieg gedacht hat. Womöglich noch ferner als der Plan mit dem deutscher Heer über unsern Nachbarn herzufallen, lag Kaiser Wilhelm die Absicht, mit seiner geliebten Flotte England anzugreifen. Nie is Wilhelm der Gedanke auch nur durch den Kopf gegangen, England mit Krieg zu überziehen.³⁰

Algemeen wordt aangenomen dat Von Bülow zijn memoires mede schreef om wraak te nemen op de keizer, die hem na zijn ontslag volstrekt heeft gemeden. Derhalve zijn deze opmerkingen over zijn vredelievendheid des te opmerkelijker en zeker ook overtuigend.

Ook van Britse zijde kwamen dit soort geluiden. Na de oorlog schreef de toenmalige Britse minister van Oorlog, Haldane:

If the Entente to-day claims the right of being prosecutor and judge in one person in order to bring the Emperor to his trial, it is unjust and an error, as, both preceding and during the war, the Emperor William never played the part attributed to him by the Entente. The unfortunate man has gone through much, and more is, perhaps in store for him. He has been carried to high, and cannot escape a terrible fall. Fate seems to have chosen him to expiate a sin which, if it exists at all, is not so much his as that of his country and his

---

²⁹ Von Bülow, *Denkwürdigkeiten* 3, 172.

³⁰ Ibidem 1, 444.

times... He is expiating a crime which was not of his making. He can take with him in his solitude the consolation that his only desire was for the best.

En Haldane schreef verder nog:

It has already mentioned that all the warlike speeches flung into the world by the Emperor were due to a mistaken understanding of their effect. I allow that the Emperor wished to create a sensation, even to terrify people, but he also wished to act on the principle of *si vis pacem, para bellum*, and by emphasising the military power of Germany, he endeavoured to prevent the many envious enemies of his Empire from declaring war on him.³¹

Deze woorden werden in 1919 geschreven door de man die het Britse Expeditieleger oprichtte ter voorbereiding op een landing op de Franse en Belgische kust in geval van oorlog met Duitsland. Dit was ook de man, die tijdens de Duits-Britse marinebesprekingen in 1912 er van overtuigd raakte dat de Keizer geen oorlog wilde en hoopte op een vergelijk met Engeland, een vergelijk dat echter werd tegengewerkt door de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Lord Edward Grey, en daarom uiteindelijk op niets uitliep.

Zoals gezegd ging Lloyd George de verkiezingen van 1919 in met de leuze 'hang the kaiser'. Deze man, die er ook persoonlijk op had gestaan dat in het vredesverdrag van Versailles artikel 227 werd opgenomen, waarin de berechting van de keizer werd geëist, schreef zeventien jaar later in zijn memoires, dat hij na zorgvuldige bestudering van alle beschikbare documenten tot de overtuiging was gekomen dat keizer Wilhelm absoluut niet had verwacht dat hij terecht zou komen in een Europese oorlog en dat hij die ook niet gewenst had.³² Dat wist Lloyd George in 1919 ook al, maar toen waren de keizer en zijn vermeende misdaden nog het middel om hem als minister president van het Britse Rijk in het zadel te houden. Hij maakte daarbij handig gebruik van de anti-Wilhelmpropaganda, waarmee het volk ruim vier jaar was geïndoctrineerd.

Ook Nederlandse, Amerikaanse en Oostenrijk-Hongaarse diplomaten hadden in die tijd over het algemeen een geheel andere en

---

³¹ R.B. Haldane, *Before the War* (London 1920) 152-153.

³² D. Lloyd George, *War Memoirs*, deel 1 (Londen 1938) 34; idem deel 2, 196.

positieve mening over Wilhelm. Zij zagen hem als een duidelijke tegenkracht tegen de militaire haviken in Duitsland.³³

Sommige historici zijn van mening dat Wilhelm, ondanks het feit dat hij er van hield zich nogal krachtig uit te drukken, de facto een vrij timide natuur had. Zij stellen ook vast dat Wilhelm zich steeds tot het uiterste heeft verzet tegen de voorstellen van de militairen om over te gaan tot het voeren van een preventieve oorlog. De historicus Berghahn schreef bijvoorbeeld in zijn boek *Germany and the approach of war*: ‘We have seen repeatedly that in earlier years, Wilhelm had been a counterweight against militarism and the German General Staff. En inderdaad, zelfs nog op 5 juli 1914 toen de minister van Oorlog hem adviseerde Duitsland gereed te maken voor oorlog weigerde Wilhelm dit, zeggende dat naar zijn mening nog niet alle diplomatieke mogelijkheden waren uitgeput. Ook de Amerikaanse historicus David Fromkin was het volstrekt oneens met de bewering dat Wilhelm een oorlogshitser zou zijn geweest die er alles voor over had om de oorlog te laten uitbreken. Hoewel Fromkin de volledige schuld aan de oorlog toch bij Wilhelm legde, was hij van mening dat

He did not want to lead his country and Europe into war. On the contrary, he was the major force for peace within his country’s government. Wilhelm and Franz Ferdinand were the two most obnoxious figures in Europe, but they were the ones who kept hotheads in check and, in the end, always opted for peace!³⁴

Conclusie

Welke gevolgtrekkingen kunnen wij nu distilleren uit dit alles? De vaak provocatief overkomende redevoeringen, annotaties en statements van Wilhelm II moeten steeds worden vergeleken met de daarop volgende handelingen. Alleen dan kan de relevantie van zijn uitlatingen naar waarde worden beoordeeld. De invloed van Wilhelm op het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog is een geheel andere geweest dan vaak wordt beweerd. De beschuldigingen van auteurs als Röhl, Kohut, Fischer, Geiss, Hewitson

---

³³ Clark, *Kaiser Wilhelm II*, 150; M. Seligmann, ‘Germany and the eyes of the American diplomatic establishment’, *German History* 15 (1997) 307-332; Van der Hoeven aan Hartsen, Berlijn 19-01-1888; Gevers aan minister van Buitenlandse Zaken 20-03-1914.

³⁴ D. Fromkin, *Europe’s last Summer. Who started the Great War in 1914?* (New York 2004) 236.

en anderen die Wilhelm niet alleen verantwoordelijk achten voor het ontstaan van de Eerste Wereldoorlog, maar hem vaak ook nog afschilderen als oorlogshitser, zijn ongegrond en historisch onjuist.

Analyse van de feiten maakt duidelijk dat Wilhelm II bij voortdurende getracht heeft oorlog te voorkomen en ondanks zijn vaak militante taal, eerder een duif was dan een havik en geregeld een matigende invloed heeft uitgeoefend op de militairen en haviken in zijn land, zowel gedurende de vijftientig jaren voorafgaand aan de oorlog als tijdens de julicrisis van 1914. Voor de stelling dat Wilhelm zijn land willens en wetens de oorlog in heeft gevoerd en een warm voorstander is geweest van een preventieve oorlog, zijn geen steekhoudende argumenten aan te voeren. Integendeel, de feiten wijzen in de andere richting.